

OSMANLIDA BİR KADIN PEDAGOG AYŞE SIDIKA HANIM VE ESERİ USUL-I TALİM VE TERBİYE DERSLERİ

FEMALE PEDAGOGUE IN OTTOMAN EMPIRE, AYŞE SIDIKA, AND HER WORK “EDUCATION METHODS LESSONS”

Hamza ALTIN*

ÖZET: Ayşe Sıdika Hanım, ilk kadın eğitim bilimcimizdir. Hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk eğitim kitabı yazar pedagoğdur. 1872 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. Osmanlı ulemasından Mustafa Efendi’nin kızıdır. Beyoğlu’nda Zapyan Kız Lisesinde okudu. Birçok konuda kendisini iyi yetiştiren Ayşe Sıdika Hanım, Rumca, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi.

II. Abdülhamit’in “Öğrendiklerini ölünceye kadar vatandaşlarına öğretsin” fermanıyla Dârümuallimat’ta 1500 kuruş maaşla Coğrafya, Ahlak, El İşi öğretmenliği yapmaya başladı. Ayşe Sıdika Hanım’ın bir diğer öğretmenlik yaptığı okul Sanayi-i Nefise Mektebiydi.

Ayşe Sıdika Hanım tarafından kaleme alınmış olan Usul-ı Talim ve Terbiye ülkemizde alanında bir ilki teşkil etmekteydi. Eser Dârümuallimat ve Darümuallimîn’de okuyan öğretmen adaylarına yönelik ders kitabı olarak yazılmıştı. Öğretmen okulunda uzun zaman şifahi olarak verdiği dersi kitap haline getirdiğini söyleyen Ayşe Sıdika Hanım, talim ve terbiye konusunda herkesin faydalanabileceği bir eserin mevcut olmadığını, kendi eserinin bu konuda bir boşluğu dolduracağını belirtmekteydi.

Anahtar sözcükler: Pedagoji, pedagoğ, öğrenci, usul, talim, terbiye.

ABSTRACT: Ayşe Sıdika Hanım is the first female educational scientist in Turkey. In fact, she is the first female pedagogue, who wrote the first educational book among all Muslim women. She was born in Istanbul in 1872. She was the daughter of Ottoman scientist Mustafa Efendi. She studied at Zapien Girls' High School in Beyoğlu, Istanbul. Ayşe Sıdika, who improved herself in several subjects, spoke Greek, French and English.

With the decree by Sultan Abdulhamit II that "She should teach everything she knows to her citizens until her death," she started teaching geography, ethics and handicrafts in teacher training school with a salary of 1500 piasters. She also taught at School of Fine Arts.

Usul-ı Talim ve Terbiye (Educational Methods), authored by Ayşe Sıdika, was the first work in its field in Turkey. The work was written as a textbook for pre-service teachers who attended teacher training schools of the time. Ayşe Sıdika stated that she converted the verbal notes of the class she instructed in the teacher training school for a long time into a book and there was not a book on educational methods that all could utilize before and her book would fill such a significant gap.

Keywords: Pedagogy, pedagogue, student, methodology, instruction, education.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde modern eğitim Tanzimat döneminde başlamıştır. Dolayısı ile modern anlamda pedagoji ve tabii olarak ilk pedagoğlar bu devirde ortaya çıktı. Bu süreç II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet devrinde de devam etti. Osmanlıda Ayşe Sıdika Hanım’dan başka maarif insanı ve pedagoğlar da yetişmiştir. Bunlardan bazılarını hatırlamakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

Tanzimat dönemi önemli pedagoğlardan biri Selim Sabit Efendi’dir (Altın, 2013a: 199-203). O, Usûl-i Cedit hareketini Türkiye’de, Süleymaniye’de bir taş mektepte uygulayan ilk isimdir (Mahmud Cevad, 2002: 116; Tonguç, 1946: 171). Sıra, masa, öğretmen kürsüsü, tahta, harita vb. ders araç ve gereçlerini ilk kez okula Selim Sabit Efendi tarafından sokulmuştur

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, haltin@bingol.edu.tr

(Kilisli Rıfat, 1342: 1352). İlkokul öğretmenliği yapanların faydalanması için yazmış olduğu *Rehnüma-i Muallimin* isimli pedagoji eseri dikkate değerdir (Akyüz, 2001:136; Binbaşıoğlu, 2005: 192).

II. Abdülhamid devri pedagoglarından Musa Kazım Bey'i de anmak gerekir *Rehber-i Tedris ve Terbiye* isimli eserini yayınlamıştır (Musa Kazım, 1310: 2). Muallim Cevdet'in Satı Bey haricinde "Pedagoji meraklısı" olarak nitelendirdiği dört isimden biridir (Akyüz, 1999: 18). (Diğer üç isim ise Selim Sabit Efendi, Ayşe Sıdika Hanım ve Emrullah Efendidir) Musa Kazım Bey, eserini iki cilt halinde tertip etmiştir. Eserin birinci cildi 1894 (1310) yılında yayınlanmıştır (Binbaşıoğlu, 2005:193). Bu cilt Ankara Öğretmen Okulu'nda okuttuğu derslerden oluşmaktaydı.

Dönemin başka bir pedagogu eserini yazdığı tarihte Trabzon Dârümuallimîn'de öğretmen olduğu anlaşılan Abdullah Vehbi Bey'dir. Yazar eserini, *Usûl-i İbtidâî Yahut Muallimlere Rehnüma* ismiyle 1315 yılında Trabzon'da yayınladı. Kitabın önsözünde eserini, yeni okumaya başlayacak öğrencilerin birkaç aylık bir süre içerisinde söylediklerini yazabilecek hatta gazete okuyabilecek seviyeye getirmek için kaleme aldığını ifade eden Abdullah Vehbi Bey, ilk mektep çocuklarının terbiyelerini temin için "muallimlerine yadigâr" olmak üzere kaleme aldığını eklemekteydi (Abdullah Vehbi, 1315: 1-2).

II. Abdülhamid devri pedagoglarından bir diğeri de *Usûl-i Tedris ve Tederrüs*, isimli eserin yazarı Melekzade Fuad idi. Eser, Rumi 1315 tarihinde İstanbul'da yayınlandı. Yazar eserinde eğitim-öğretim tekniklerinden, dershanelerin fiziki durumuna kadar birçok konuyu eğitim dünyasının dikkatlerine sunmaktaydı (Melekzade Fuad, 1315: 7-18) .

II. Meşrutiyet devrinin en fazla öne çıkan pedagogu İstanbul Dârümuallimîn müdürlüğü sırasında önemli işlere imza atan Mustafa Satı Bey'dir (Altın, 2005:509-510). Eğitim-öğretim konusunda çok sayıda eser kaleme alan Satı Bey'in en önemli yapıtı bir pedagoji kitabı olan *Fenn-i Terbiye*'dir. Eserde Fransız pedagoji kitaplarının etkisi olduğu ileri sürülse de (Koçer, 1970:175), Fransız eserlerinde yer verilmeyen konular da mevcuttur (Ülken, 1998:186). Yazar eserini iki cilt halinde tertip etmişti. II. Meşrutiyetin diğer önemli pedagogu Sabri Cemil'dir (Altın, 2013b:19-35). *Yeni Mektep* isimli dergiyi yayınlayan çeşitli mecmualarda eğitim üzerine makaleler kaleme alan Yazarın elimizde mevcut tek kitabı 1326 yılında Üsküp'te yayınlandığı bilinen *Amel-i Fenn-i Tedris* isimli eseridir (Sabri Cemil, 1326:18).

Bunlardan başka II. Meşrutiyet döneminde *İlm-i Terbiye-i Etfal* isimli eseri yayınlayan Süleyman Paşazade Sami, *Talim ve Terbiye*, isimli eseri neşreden Halide Edip anmamız gereken eğitimcilerdendir (Halide Edip, 1327). Ayrıca söz konusu dönemde eğitim ile ilgili çok sayıda kitap ve makale yayınlayan, daha iyi bir maarif için emek sarf eden Ethem Nejat (Altın, 2008: 73-96), Ziya Gökalp (Altın, 2010a: 493-509), İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Altın, 2014: 219-251) ve Maarif Nazırı Emrullah Efendi (Altın, 2010b: 151-165) önemli kişilerdir.

2. AYŞE SIDIKA

2.1. Hayatı ve Eserleri

Ayşe Sıdika Hanım, ilk kadın eğitim bilimcimizdir (Akyüz, 1991: 392). Hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk eğitim kitabı yazan insandır (Muallim Cevdet, 1332: 195) 1872 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Osmanlı ulemasından Mustafa Efendi'nin kızıdır. Beyoğlu'nda Zapyan Kız Lisesinde okudu (Binbaşıoğlu, 1982: 57). Birçok konuda kendisini iyi yetiştiren Ayşe Sıdika Hanım, Rumca, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi (Öztürk, 1998: 36).

II. Abdülhamit'in "Öğrendiklerini ölüncüye kadar vatandaşlarına öğretsin" fermanıyla Dârümuallimat'ta 1500 kuruş maaşla Coğrafya, Ahlak, El işi öğretmenliği yapmaya başladı

(Akyüz, 2000: 34). Ayşe Sıdika Hanım'ın bir diğer öğretmenlik yaptığı okul Sanayi-i Nefise Mektebiydi.

Ayşe Sıdika Hanım, Dârümuallimatta eğitim bilimi ile ilgili dersin bulunmaması üzerine Maarif Nezaretine dersin önemini belirten bir rapor sundu ve fikirleri uygun bulunarak bu dersi de okutmaya başladı (Kurnaz, 1996: 91; Omay, 1987: 57; Ergin, 1977: 676). Mutsuz bir evlilik yaşayan Ayşe Sıdika Hanım henüz 31 yaşındayken İstanbul'da Büyüka'da verem hastalığından vefat etti (1903) (Akyüz, 1999: 18). Geride üç küçük kız çocuk bıraktı. Ayşe Sıdika Hanım'ın kocası Rıza Tevfik'in küçük yaştaki kızları Selma'ya hitaben yazdığı “*Selma sen de unut yavrum*” isimli şiiri çok meşhurdur ve Ayşe Sıdika Hanım'ın hatırasına yazılmıştır (Şanal ve Güçlü, 2016: 239; Tuncor, 1967: 17). Tamamı on bir kıta olan şiirin bir dördlüğü şöyledir:

O talihsiz biçareyi, bak ben bile unuttum

Gönlümdeki iniltiyi ninnilerle uyuttum

Unut kızım... sen de unut anma artık adını

Yabancıdır bize... Sorma o zavallı kadını

Ayşe Sıdika Hanım'ın bilinen tek eseri *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri* isimli eseridir.

2.2. Eğitim Anlayışı

Ayşe Sıdika Hanım, yaşadığı devirde görerek, yaparak yani uygulamalı metodu savunan eğitimcilerdendi ve aşağıda incelenecek olan eseri *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri*'nde bunu savunmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 3)

Bir ülkenin gelişmişlik derecesinin en önemli ölçüsünün eğitim olduğunu ileri süren Ayşe Sıdika Hanım özellikle kadınların eğitimi konusunun çok fazla öneme haiz olduğunu düşünmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 186). Çocukların ilk eğitimcileri anneleri olduğu için annelerin bilgili olması önemlidir. Avrupa ülkelerinde bu alanda birçok kitap yayınlanarak annelerin çocuklarının yetişmesinde faydalı olmaları sağlanmıştır.

Ayşe Sıdika Hanım, eğitimin konusunu “*Temâyulat-ı insaniyeyi amâl-i hayriyeyi mucip olacak bir suretle ıslah etmek*” olarak değerlendiriyordu (Ayşe Sıdika, 1313: 10). Yani ona göre eğitim, insanın eğilimlerini faydalı davranışlara dönüştürecek bir ıslah projesiydi. Ayrıca “*Bir ilmin ehemmiyeti mevzunun ehemmiyeti ile mütenasiptir*”. Diyen Ayşe Sıdika Hanım, Talim ve Terbiye ilminin konusu doğrudan insan olduğu için öneminin o nispette fazla olduğuna inanmaktaydı.

Eğitim-öğretimde ezberciliğe karşı çıkan Ayşe Sıdika Hanım, kitaplarda yazılmış olan şeyleri zorla ezberlemek, olarak tarif ettiği bu sistemle öğrencilerin bir şey öğrenemeyeceklerini iddia etmekteydi. Kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrencileri öğrendiklerini değerlendirerek, sorgulayarak öğrenmeleri gerekmektedir. Asıl olan görerek, tecrübe ederek öğrenmektir. Ayşe Sıdika Hanım'a göre bu şekilde öğrenme “*Lakırdı ezberlemekten hayli evladır*” (Ayşe Sıdika, 1313: 72).

Çocuk ileride ne iş yapacağına erken karar vermelidir. Bu sebeple okullara kesinlikle *İlm-i Eşya* dersi okutulmalı ve bu ders sayesinde çocuk ileride intisap edeceği meslek ve sanat hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Çocuk seçeceği mesleği icra ederken kullanacağı alet- edevatı tanımalı ve kullanmaya başlamalıdır. Avrupa'da bu konuya önem veriyorlar hatta çıraklık uygulaması olmadan bir şey öğrenmenin mümkün olmadığını düşünmektedirler. Ayşe Sıdika Hanım Osmanlı'daki erkek ve kız sanayi mekteplerini bu çerçevede değerlendirmekteydi. (Ayşe Sıdika, 1313: 74)

2.3. Eserin İçeriği

Ayşe Sıdika Hanım tarafından kaleme alınmış olan bu eser ülkemizde alanında bir ilki teşkil etmekteydi. Eser Dârülmualimat ve Dârülmualimîn'de okuyan öğretmen adaylarına yönelik ders kitabı olarak yazılmıştı (Binbaşoğlu, 2005:192). Öğretmen okulunda uzun zaman şifahi olarak verdiği dersleri kitap haline getirdiğini söyleyen Ayşe Sıdika Hanım, talim ve terbiye konusunda herkesin faydalanabileceği bir eserin mevcut olmadığını, kendi eserinin bu konuda bir boşluğu dolduracağını belirterek şunları söylemekteydi:

“Onun için mektepte, min gayr-i haddin!, okutmuş olduğum ve halada okutmakta bulunduğum derslerden müteşekkil olan şu eser-i nacizin erbâb-ı ilim ve marifet indinde nazar-ı insaf ile telâkki buyrulacağını kâtiyen ümit ederim” (Ayşe Sıdika, 1313:6).

Ayşe Sıdika Hanım, aslında eserini öğretmen okullarının ders programına uygun olarak hazırlamıştı. Bu konu hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bu naçiz eserin fihrist ve planı şimdiki halinden daha büyük tutulmuş idi. Cihet-i nazariyesi bazı tenkidât ve mülâhazat ile tevsî edilerek (Okuyanlar tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için) birçok meseleler ile beraber izahat-ı lazıme verilmiş idi. Fakat maarif nezaret-i celilesine bilahare tertip ve neşr olunan (Dârülmualimat Ders Programı) bu naçiz eserin gecikmesine sebep oldu. Kitabı tamamıyla tevfik etmek mecburiyetiyle birçok tâdilatta buldum. Nazariyatın ahkâm ve usule ait olan cihetini ispat ederek münakâşat ve tenkidât tamamen ve müteallikâtını kısmen kısalttım”.

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde yer verdiği konulardan biri Terbiye-i Fikriye'dir. Ona göre Terbiye-i Fikriye, genel terbiyenin en mühim bir kısmını teşkil eder. Fakat önem açısından Terbiye-i Cismaniye' den sonra gelir. İnsan bir taş yahut bir ağaç gibi yalnız cismen mevcut değildir, bilakis mütefekkir yaratılmış bir canlıdır (Ayşe Sıdika, 1313: 63). Dolayısı ile insanlar için Terbiye-i Fikriye bir ihtiyaçtır. Ayşe Sıdika Hanım, Terbiye-i Fikriye'nin maksadını şu şekilde açıklamaktaydı:

“Terbiye-i Fikriye'den esasen maksat çocuklara ileride yani büyüdüğü zaman ifayı mecbur oldukları vazaif-i muhtelifeyi hüsn-ü suretle ifa etmeğe evvela kabiliyet vermektir”

Diğer bir amaç ise hem kendine hem diğer insanlara yararlı işler yapabilmesi için var olan kabiliyeti ortaya çıkartmak ve var olanı geliştirmektir. Terbiye-i Fikriye'nin hizmeti bundan ibaret değildir. Güzel sanatlar terbiyesini de Terbiye-i Fikriye kapsamında gören yazar ancak Sanayi-i Nefise'nin ahlak terbiyesine hizmet ettiği fikrine katılmaz. Ayşe Sıdika Hanım'a göre ahlakın terbiyesi ayrı bir ilimdir ve musikişinaslık, heykeltıraşlıktan ziyade psikoloji ve insanı tanıma ile ilgilidir (Ayşe Sıdika, 1313: 66).

Küçük çocukların yaşlarına mahsus, herkesçe malum olan, bir takım özellikleri açıklamak bu konuda anne babalara yardımcı olmak eğitimcilerin ve talim ve terbiye ile hassaten uğraşan kimselerin işi olmalıdır. Bu konunun uzmanlarının hazırladığı program öğretmenlere yardımcı olur aksi takdirde öğretmen ne yapacağını şaşırır.

Ayşe Sıdika Hanım, bu konuda son olarak şunları söylemekteydi:

“Binaen aleyh çocuğun cismen zihnen ve ahlaken tekâmülü ve neşvü nūması bir kanun-ı tabiye tabidir; bunu da behmahal bir mürebbi bilmeli emr-i terbiyede tatbikat-ı faaliyede o konunun hilafına gitmeyip istifade etmelidir” (Ayşe Sıdika, 1313: 81).

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde şu konulara yer vermektedir:

Melekat-ı Akliye

Dikkat, hafıza, hakema, hayaliye vb. kişisel özellikler. Renk körü olan bir insan yeşil, sarı gibi renkleri görmekte güçlük çeker hatta göremez böyle bir insanın ressam olmak için çaba sarf

etmesi boşunadır. Aynı şekilde müzik kulağı olmayan bir insanın bestekâr olmak istemesi yanlış olur (Ayşe Sıdka, 1313: 91).

Bu hususta her öğretmen bilgi sahibi olmalıdır. Öğrencilerinin kabiliyetlerini, ilgilerini iyi bilmeli öğrencilerini özelliklerine uygun olarak yönlendirmelidir. Zeki ve yetenekli çocuklar erken yaşlarda keşfedilip eğitilir ise ülkelerine hatta tüm insanlığa hizmet etme imkânları ortaya çıkar (Ayşe Sıdka, 1313: 93).

Ayşe Sıdka Hanım'a göre dikkat de, öğrenci için olması gereken özelliklerdendir. Çünkü hafızanın kuvvetli olması da dikkatle alakalıdır. İnsan bir şeye ne kadar çok dikkat ederse ona o kadar uzun müddet zihninde tutar (Ayşe Sıdka, 1313: 97).

Kuve-i Hafıza

Hafızayı “*Dimağımıza bırakılan bir eseri bazı sebeplerle bize tekrar mevcudiyetini his ettiren keyfiyet*” olarak tarif eden Ayşe Sıdka Hanım, bir öğrencinin eğitiminde hafızanın en önemli etkenlerin başında geldiğini belirtmekteydi. Zira hafızanın zayıflığı durumunda öğrenilen hiçbir şeyin faydası olmazdı. Dolayısı ile “Bir mürebbi ne beklerse evvel emirde hafızadan bekleyecektir” (Ayşe Sıdka, 1313:100).

Öğrencinin hafızasını kuvvetlendirmede çocuğun hafızasına hitap eden, İlm-i Eşya dersinin faydası vardır. Çocukluk çağı hafızanın gelişme çağı olduğu için öğretmen öğrencilerin hafızalarını fazla zorlamamalıdır. Hafıza zorlandığında, çocukta baş ağrısı, burun kanaması gibi şikâyetler görülebilir (Ayşe Sıdka, 1313:105).

Kuve-i Hayaliye

Ayşe Sıdka Hanım'ın fikrinde hayal gücü beş duyu havas organımızın “*Topladığı te'siratu terkip etmek kuvvetidir*”. Bununla birlikte hayal gücü bilgiyle, kültürle doğrudan alakalıdır. Çünkü bir bina inşa etmek için taş, tuğla, kireç vb. gerektiği gibi bir mühendise de ihtiyaç vardır. İşte hayal gücü bir binayı yapan mühendis gibi, zihnimizin mühendisidir. “*Her şeyi terkip eden yeni yeni suretler icat eden odur.*”

Hayal gücünün yalnızca sanat alanında uğraşanlara lazım olan bir yetenek olmadığını savunan Ayşe Sıdka Hanım, bilimsel gelişmelerin temelinde hayal gücünün olduğunu düşünmekteydi (Ayşe Sıdka, 1313:108-109). Hayal gücünün terbiyesi konusunda da kitabında bilgiler veren Ayşe Sıdka Hanım bu konuda şunları söylemekteydi:

“*Evvel emirde kuvay-i hayaliyeye lazım olan mevadı vermelidir*”. Çünkü inşaat malzemesi olmadıkça bir mühendis ne kadar muktedir olursa olsun yapacağı fazla bir şey yoktur. Hayal gücünün gelişmesi için bilgiye, kültüre ihtiyaç olduğunu yineleyen Ayşe Sıdka Hanım, öğretmenin bu konuda şunları yapmasını tavsiye etmekteydi:

Öğrenciye bazı dersler tertip ederek bir şey tasavvur etmelerini istemelidir. Örneğin, büyük bir kasırga ve yağmur zamanındaki durumu tasvir etmelerini isteyebilir veya coğrafya konusunda hayali olarak karalar ve denizlerde seyahatler yaptırabilir. Yahut bilinen bir fizik kuralından yola çıkarak beyin fırtınası gerçekleştirebilir. Mesela tulumba gerçeğinden yola çıkarak suyun daha yukarılara çıkarmanın çarelerini sorabilir (Ayşe Sıdka, 1313:110-111).

Kuve-i Hakeme

Ayşe Sıdka Hanım, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt eden bir özellik olarak değerlendirdiği için Kuve-i Hakemeyi, Melekat-ı Akliye'nin en mühimi olarak görmekteydi.

Muhakeme hadisesi mukayese ile ilgilidir. Mukayese çok kolay bir iş gibi görünse de haddizatında zor bir iştir. İki odayı, iki masayı vb. basit şeyleri birbirinden ayırtmak zor olmayabilir fakat söz konusu olan birbirine yakın iki sanat eseri ise mukayese yapanın işi zorlaşır.

Öğretmen, öğrencilerin muhakeme yeteneğinin artması için onlara ders ezberletmek yerine konuları ayrıntılı bir şekilde anlatmalı ve öğrencilerin “Zihinlerine sindirmeli”, iki ayrı konuyu anlatırken etraflı bir şekilde anlatmalı ve farklarını sebeplerini açıklayarak vermelidir.

“Melekat-ı akliye atıl kalırsa istidât hemen mahv olmak derecelerine varır” diyen Ayşe Sıdika Hanım, bir eğitimcinin başlıca görevinin hayal, hafıza ve muhakeme gücü gibi özelliklerini “Terakkisini teshil ve tesrih etmektir”. Fakat öğretmen bu konuda öğrenciyi zorlamamalı ve zihnini fazla yormamalıdır aksi takdirde çocukta bir takım hastalıklar ortaya çıkar ve çocuk ahmak olur (Ayşe Sıdika, 1313: 112-114).

Terbiye-i Ahlakiye

Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesinin ne anlama geldiği sorusuna şu cevapları vermektedir:

1. İrade, vicdan, mesuliyet.
2. Hukuk ve vazife arasındaki münasebet.
3. Çocukların terbiye-i hissiyatı.
4. Çocukların huylarını tadil ile terbiyeye alıştırmak.
5. Çocukların sevk-i tabisi

Ahlak terbiyesindeki amacı ise şu şekilde açıklamaktaydı: Ahlak terbiyesi çok önemlidir. Her şeyden önce ahlak terbiyesi bize vazifelerimizi öğretir. Hal ve hareketimizi, şahsiyetimizi kendimize hatta bütün insanlığa faydalı olacak şekilde tanzim etmemize faydalı olur. “Vazife ne demektir ve ne gibi vazifelerimiz vardır” sorusunun cevabı Ahlak terbiyesi için önemlidir. Bu soruya doğru cevap verenler ahlak terbiyesi hakkında sağlam bilgisi olan insanlardır. Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesi konusunda aile-toplum benzetmesinden yola çıkar ve bu konuda uzun uzun örnekler verir. Ona göre aile fertleri arasındaki ilişki sağlıklı olur ve bu ilişki topluma da yansır bu konuda sorun kalmaz (Akagündüz, 2017: 525; Ayşe Sıdika, 1313:118-121).

Ayşe Sıdika Hanım’a göre bu konuda eğitime düşen görev çocukta iyi huyları kötü huylardan ayırt etmek, iyi huyları geliştirmek kötü huyları ortadan kaldırmaktır.

Cibilliyet ve Terbiye

Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrinde doğuştan iyi yaradılışlı bir insan kötü huylu insanlarla düşüp kalkarsa kendisi de bir müddet sonra kötü bir adam olabilir. Aynı şekilde kötü tabiatlı bir insan iyi huylu insanlarla birlikte vakit geçirirse kendisi de düzelebilir. Dolayısı ile terbiyenin cibilliyete az çok tesiri vardır (Ayşe Sıdika, 1313:122-125). Fakat bir eğitimcinin bilmesi gereken cibilliyetin etkisini tamamen ortadan kaldıramayacağıdır. Çocuğun kötü huyunu belki izale edebilir fakat tamamen ortadan kaldırmak için çaba sarf ederse vaktini boşa harcamış olur (Ayşe Sıdika, 1313:126).

İrade

İradeyi “Bir şeyi yapmak isteği” diye tanımlayan Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesinde en önemli etken olarak iradeyi görmekteydi. İnsanların başarılı olabilmesinin fiziki güçlerinden ziyade iradelerinin güçlerine bağlı olduğunu iddia eden Ayşe Sıdika Hanım, misal olarak Eyyubî Devleti’nin kurucusu Selahaddin Eyyubî’yi vermektedir. Adı geçen zatın vücutta çok nahif olduğu halde, iradesinin akıllara durgunluk verecek mertebede olduğunu belirtmekteydi. (Ayşe Sıdika, 1313:127, 132) Ayşe Sıdika Hanım, iradenin hem eğiten hem de eğitilen açısından önemli olduğuna inanmaktaydı. Ona göre bir öğretmenin işinde başarılı olabilmesinin temel şartlarından birisi de iradedir (Şanal ve Güçlü, 2005: 144). Şöyle ki:

Bir öğretmenin eğitim-öğretim verme mecburiyetinde olduğu öğrencilerin yaramaz, söz dinlemez dikkatsiz vb. olumsuz özelliklere sahip olduğu düşünülürse söz konusu öğretmenin her şeyden evvel sabır ve metanetle, eğitimi sürdürebilmesi için sağlam bir iradeye ihtiyacı vardır. Aksi takdirde başarılı olabilmesi imkân dâhilinde değildir (Ayşe Sıdika, 1313:134).

Vicdan Ahlakı

Ayşe Sıdika Hanım'a göre vicdan muhakeme gücü ile ilişkilidir. O, bu durumu şöyle açıklamaktaydı:

“Eğer kudret-i hakeme ma'kulât-ı nazariyeye talik ederse zekâ deriz. Maneviyat ve ahlakiyata talik ederse vicdan deriz.”

Ayşe Sıdika Hanım, eğitimde vicdan terbiyesinin önemli olduğunu, bu şekilde çok olumlu sonuçlar alınacağını düşünmekteydi. Ona göre vicdan terbiyesi için öncelikle pişmanlık duygusunu oluşturmak gerekmektedir. Bunun gereğinin ise suçun itirafı olduğunu düşünen Ayşe Sıdika Hanım, bu konuda şunları söylemekteydi:

“Onun için mürebbi ve mürebbiye daha pek küçük yaşlarında çocuklara itiraf-ı kusur etmeyi öğretmeye çalışmalıdırlar. Onları kabahatlerinden pişman ederek müteessir edecek surette ikna etmelidirler. Gönüllerinde rikkat ve şefkat hâsıl olmayarak büyüyecek olurlarsa maâzallah en fena âdem olmak üzere yetmişmiş olacaklarında şüphe yoktur” (Ayşe Sıdika, 1313: 141,146).

Bunun için de akla ve vicdana hitap edilmelidir. Bu şekilde en kötü özelliklere sahip kimseleri, *“Taş yürekli canileri”* dahi terbiye etmek mümkündür. Ayşe Sıdika Hanım'a göre vicdan terbiyesi her öğretmenin yapacağı iş değildir. Bu terbiyeyi ancak işinde uzman, bilgili öğretmenler verebilir (Ayşe Sıdika, 1313:143).

Mesuliyet

Ayşe Sıdika Hanım, mesuliyeti ikiye ayırmaktaydı: Birinci olarak kişilerin kendi özel hayatından sorumlu olmaları ki buna *“Mesuliyet-i vicdaniye”* demektedir, diğerinin ise topluma karşı sorumluluklarımız olduğunu düşünmekteydi. Ayşe Sıdika Hanım'ın düşüncesine göre öğretmene düşen görev, çocuklarda mesuliyet hissini uyandırmak, bu hisse önem vermektir. Eğitici vicdan ahlakının ancak mesuliyet duygusu ile var olabileceğini unutmamalıdır (Ayşe Sıdika, 1313:148-154).

Vezaif

Ayşe Sıdika Hanım, mesuliyet konusunu olduğu gibi görevler konusunu da kendimize karşı sorumluluklarımız ve topluma karşı sorumluluklarımız olarak ikiye ayırmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 157). Öğretmen çocuklara sürekli güler yüz ile davranmalı, mümkün olduğu kadar asık yüzle çocukların karşısına çıkmaktan kaçınması gerekmektedir.

“Elhasıl muhabbeti kazanmak için birinci şart muhib olmak ve hiç olmazsa öyle görünmektir. Çocuklardan ziyade hüsnü muameleye hassas bir kimse yoktur” (Ayşe Sıdika, 1313: 168).

2.4. Eserde Muallimlere ve Muallim Yetiştirmeye Dair Fikirler

En basit işlerinde bile insanların işin uzmanına müracaat etmek istediklerini söyleyen Ayşe Sıdika Hanım bu konuda şunları söylemekteydi:

Bir biçki nakış işimiz olduğu vakit dahi ehline ulaşmak için çaba sarf ederiz. Bunun nedeni terzilik işinin herkesin harcı olmamasıdır. *“Hal böyle iken bir çocuğu, hatta yaratılış itibarı ile birbirinden farklı olan birçok çocuğu, her anlamda terbiye etmek gelişigüzel insanların işi olabilir mi?”* diye soran Ayşe Sıdika Hanım, söz konusu milletin geleceği

olmasına rağmen bu konuda hassas davranılmadığını öğretmen seçiminin rast gele yapıldığını savunmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 22).

Bir öğretmenin birçok bilim dalı konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini savunan Ayşe Sıdika Hanım, buna gerekçe olarak da eğitimcilerin muhatabı insan olan bir işle uğraşmalarını göstermekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 12). Bu sebepten dolayı öğretmen koruyucu sağlık hizmetleri, Psikoloji, Terbiye-i Cismaniye ve Ruhaniye gibi ilimlere tam hâkim olamazsa dahi kendisine yetecek kadar bilgi sahibi olmalıdır. Bu alanlarda “Allame” olmasına gerek yoktur fakat “terbiyeye tâlik eden malumata ” sahip olması gerekir. (Akagündüz, 2015: 92)

Ayşe Sıdika Hanım bu konuda bazı örnekler vermektedir:

Birçok öğretmen sağlık bilgisinin eksikliğinden dolayı öğrencileri yemekten sonra şiddetli terleyecek surette oyun oynatıyorlar ve terli oldukları halde soğuk su içmelerine izin veriyorlar. Sonuç olarak hıfzıssıhha konusundaki bilgi eksiklikleri çocukların hasta olmasına sebebiyet verebiliyor. Yahut bir öğretmenin bitkiler konusundaki yetersiz bilgisinden ötürü öğrenciler zehirli çiçek ve otları koparıp kendilerine zarar verebilirler (Akagündüz, 2015: 93; Ayşe Sıdika, 1313: 27). Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrinde çocukların sağlığını korumak için yalnızca öğretmenlerin bilgili olması yetmez ebeveynlerin özellikle annelerin bu konuda, kulaktan dolma değil gerçek anlamda bilgi sahibi olmaları gerekir.

Öğretmen aynı zamanda, bir doktor hastayı nasıl tedavi ediyorsa, o şekilde maneviyat ve ahlak yönünden insanları iyileştirebilmelidir, terbiye etmelidir. Gerçi bu noktada eğitimcinin işi bir doktora kıyasla daha zordur bununla beraber eğitimci bu konudaki bilgisiz olmamalı kendini yetiştirmelidir.

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde öğretmenden istediği “Terbiye-i Maneviye” konusuna da açıklık getirmektedir:

“Terbiye-i Maneviyeden maksat insanların ahlakını ıslah ederek birbirlerine karşı vaki olan muamelat-ı hususiye ve umumiyelerinde insaniyete, insaf ve hakkaniyet ve muvaffakiyet ile hareket etmelerini temin edecek hissiyata” sahip olmalarını sağlamaktır (Ayşe Sıdika, 1313: 16).

Bir öğretmenin başarılı olabilmesi için öğrencinin dünyevî ve uhrevî yönüne hitap etmelidir. Mesela bir ecnebi öğretmenin Müslüman bir çocuğa tam anlamıyla faydalı olması düşünülemez. Çünkü söz konusu öğretmen ancak dünyevi ihtiyaçlarına cevap verir fakat dini anlamda faydalı olamaz. İdeal olan öğretmen her iki cihetten de iyi yetişmiş biri olmalıdır (Ayşe Sıdika, 1313: 20).

Öğretmenlik yapacak olan insanların sadece bilgi yönünden yeterli olmalarını kâfi görmeyen Ayşe Sıdika Hanım, söz konusu kimselerin ahlak ve şahsiyet olarak da örnek kimseler olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Çünkü çocuklar her konuda büyüklerini taklit etmektedirler. Çocukların ahlak itibarı ile anne babalarına benzemelerinin nedeni de budur. Bu sebeple ahlaken zayıf bir öğretmen, öğretim konusunda başarılı olabilse dahi öğrencilere zararı faydasından çok olur (Şanal ve Güçlü, 2016: 241). Bilhassa kız çocuklarını eğitenler için bu hadise daha fazla öneme sahiptir Bunun için ahlaken zayıf olan kimseler isterse, pedagojik anlamda yeterli hatta üstün olsunlar, öğretmenlik mesleğinden uzak durmaları icap eder. Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin güzel ahlak sahibi olmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda bu özelliklerinin öğrencilere aşılmaları ve pratik olarak yaşamlarında göstermeleri gerektiğini düşünmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 23-24).

Öğretmen olmanın olmazsa olmaz şartlarından biri de öğrencinin tabiatını, eğilimlerini ve arzularını bilmektir. Bir öğretmende böyle bir kabiliyet bulunmuyorsa güzel ahlak sahibi ve malumatlı olması yetmez ve eğitim öğretim işinde başarılı olamaz Bu yetenekten yoksun bir öğretmen her hangi bir çocuğa tesir etmesi mümkün değildir. *“Böyle bir adama âlim denir, hüsnü ahlak sahibi denir ama mürebbi denilemez”*

Bunların yanında Ayşe Sıdika Hanım, eğitimciler için hatta bütün meslekler için her şeyden evvel var olması gereken temel özelliğin o işe olan istidât olduğunu savunmaktaydı:

“Evet, bir çocuğu terbiye edebilmek için bir istidât-ı mahsus lazımdır; Bu istidât sayesinde malumat-ı terbiyesi sairlerinden az olan bir mürebbi daha ziyade muvaffakiyet gösterebilir. Bazen öyle istidâtlı mürebbiler zuhura gelmiştir ki bu emre münhasır olan istidâtları zekâ-ı fevkalâdeleri sayesinde en yaramaz, en terbiyesiz en ahlaksız çocukları bile hüsn-ü terbiye etmeye muvaffak olmuşlardır”.

Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrine göre, “İstidâtı” olan bir öğretmen hedefine ulaşmak için “Bin türlü zahmet ihtiyar eder, bin türlü renge girer”. Bu tip öğretmenler “İcat ettikleri sanatlı oyuncaklar vasıtasıyla telkin ve talim ederler”.

Ayşe Sıdika Hanım, başarılı bir öğretmenin hatırında tutması gereken hususları şöyle sıralamaktaydı:

Öğretmenin başarılı olabilmesi için güzel ahlakı bilgi ve donanımı yetmeyebilir. Çünkü başarı aynı zamanda öğrencinin kabiliyet ve istidadına bağlıdır. Aynı öğretmenden ders alan öğrencilerin başarıları ve öğrenme dereceleri aynı olamaz. Zira insanların zekâ seviyeleri aynı değildir (Ayşe Sıdika, 1313: 31-33).

Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenin hedefine ulaşması için dikkat etmesi gereken noktalardan birinin de öğrencinin ailesini iyi tanımak olduğunu düşünmekteydi. Birçok kişisel özellik irsi olduğu için öğretmenin buna zorunlu olduğu kanısını taşımaktaydı. Bu konu da şu örnekleri vermektedir:

“Ekseriya bir ailenin sıra ile birkaç batın birçok ulema yetiştirdiği diğer bir ailenin de bir hayli şair veyahut musikişinas yetiştirdiği meşhurdur ve mezkûrdur”.

Ayrıca bir çocuğun pek asabi bir mizaca sahip olduğunu anne veya babasından kendisine kalıtsal olarak intikal etmiş olduğunu bilen bir öğretmenin işi daha kolay olur ve söz konusu çocuğa özelliğini göz önünde bulundurarak davranır (Ayşe Sıdika, 1313: 34).

Bir eğitimcinin bilmesi gereken konulardan birinin de elbise ve kıyafet olması gerektiğini savunan Ayşe Sıdika Hanım, bu konu ile ilgili olarak kitabında etraflı bilgi vermekte, özellikle bazı kadınları giyim tarzları konusunda eleştirmekte, söz konusu kadınların süslenmek uğruna dar ve sağlıksız elbise giydiklerini öne sürmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 45-50). Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin ve diğer terbiyecilerin çocukların giysileri konusunda dikkatli olmaları gerektiğini savunmaktaydı. Çocukların giyimleri konusunda şu tavsiyelerde bulunmaktaydı:

Çocuklar için en uygun elbise bütün bedenlerini örten, onları kışın sıcak tutarak üşümesine mani olan, yazın ise daha serbest “Ceryan-ı havaya” müsait ve açık renk olmalıdır. Giyilenler vücut azalarının hareket kabiliyetini sınırlamayan elbiseler olmalıdır. Çocuklara genelde Avrupalıların özelde Fransız çocuklarının giyindiği kolları, bacakları açıkta bırakan elbiseler giydirmek sakıncalıdır. Çocukların elbiselerini “Modaya tevfik ederek türlü türlü biçimlere koymak ve onları canbaz heyetine sokmak” lüzumsuzdur. Kışın giyilen elbiseler yünden imal edilmiş olmalıdır. Çünkü yün “Hareket-i bedeniyyeden hâsıl olan harareti muhafaza ile insanı layıkıyla ısıtır” (Ayşe Sıdika, 1313: 53-54).

Ayşe Sıdika Hanım, giyilen elbiselerin mutlaka temiz tutulması gerektiğini belirtmekteydi. Temizlik konusunda hassas davranmayanların birçok sıkıntıya maruz kalacaklarını, bunlardan birinin de haşere olacağını belirtmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 53-54).

Terbiye-i Cismaniye konusunu eksik bırakmamak için şu konularda dile getirilmelidir:

“Niçin babalarımız bu kadar kuvvetli imişler biz zayıf olmuşuz” sorusuna cevap arayan Ayşe Sıdika Hanım, bunun nedeni olarak çok çeşitli faktörleri görmekteydi. Bunlardan biri eski nesillerin felsefe, matematik vb. pozitif ilimlerle zihinlerini yormayıp yalnızca ibadetleri için

gerekli bilgileri öğrenmeleri idi. Oysa şimdi 12 yaşındaki bir çocuğun ders programı incelenirse ne kadar ağır olduğu görülür. O zaman bizim “Maddeten cılız ve zayıf kalmamızı maruz görmek lazım gelir” (Ayşe Sıdika, 1313: 57).

Bir diğer sebep ise eskiden boş zamanlarda oynanan oyunlardır. Bu oyunlar güreş, cirit kılıç kalkan, at yarışı gibi vücudu çalıştıran oyunlardı. Şimdi ise iskambil kâğıdı vb. insana miskinlik veren oyunlar oynanmaktadır.

Söz konusu bu durum sadece erkeklere mahsus bir durum değildir. Kadınlar içinde aynı şeyler söz konusudur. Mesela köyde yaşayan kadınlar ile şehirde yaşayan kadınlar arasında kuvvet farkı vardır. Bedenen çalışan kadınlar daha zinde ve güçlü olurlar.

Terbiye ile uğraşan insanlar, çocukların fizik olarak sağlam ve zinde kalmaları için bir takım tedbirler almalıdırlar. Evvela çocukların beslenmelerine dikkat edilmeli, dengeli beslenmeleri sağlanmalıdır. Temizlik alışkanlıklarına riayet etmelerine dikkat etmelidirler. Soğuk ve sıcaklığın olumsuz tesirlerinden korunmalıdır. Bedeni çalıştıracak hareketler yaptırılmalıdır. Eğitimci bu noktalara dikkat eder ise çocuk derslerin ağırlığından az etkilenir ve fizik olarak zayıf düşmez (Ayşe Sıdika, 1313: 61-62).

Ayşe Sıdika Hanım, genel olarak bütün okullarda özel olarak kız ve erkek öğretmen okullarında beklenen hizmeti “*Daha güç ve daha alî*” olarak tanımlamaktaydı. Öğretmen olmayı düşünen öğrenciler, öğretmen okuluna gelmeden önce de öğretmen olmak için gereken bilgi ve tecrübeyi kazanmaya çalışmalıydılar. Öğretmen adayları teori yanında pratik olarak da eğitmek gerekmektedir. Mesela ileride biçki dikiş öğretmeni olacak bir kız mesleğine ait numuneleri yalnızca gazete sayfalarında görmüş ise bir dikiş makinesinin nasıl çalıştığını bilmiyor, hatta eline bir makas dahi almamış ise göreve başladığında nazari bilgileri kendine yetmez. Böyle bir kimsenin kendini mesleğini icra etmede aciz hissetmesinden daha doğal bir şey olamaz.

Öğretmenlerin üstün vasıflara sahip olmasını isteyen ve bu konuda tavsiyelerde bulunan Ayşe Sıdika Hanım, bununla birlikte eğitilecek insanların özelliklerinin bu konuda daha etkili olduğunu belirterek şunları dile getirmektedir:

“Evvel emirde tecarib-i faaliye- bizim gibi ömrünü ders okutmakla geçirenlere-katiyen bildiriyor ki emr-i terbiyede muvaffakiyet yalnız mürebbinin elinde değildir. Terbiye edeceği adamın tabiyet ve istidadının daha ziyade dahli vardır” (Ayşe Sıdika, 1313:133).

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde Terbiye-i Fikriye konusunda öğretmene şu tavsiyelerde bulunmaktaydı.

1. Çocuklara Mantık, Matematik gibi mücerret derslerden önce somut olarak görebilecekleri dersler, konular okutulmalıdır (Şanal ve Güçlü, 2016: 243). Ayşe Sıdika Hanım’a göre Hayvanat ve Nebatat gibi dersleri öğrenciler ne kadar anlamaz iseler de yukarıda adı geçen soyut derslerden daha fazla anlarlar. Ayrıca çocuklar somut varlıkları soyutlara nispeten daha zevkle öğrenirler.

2. Erken yaşlarda çocuk ezberleme işini öğrenmekten daha kolay ve çabuk yapar. Dolayısı ile lisan öğrenme gibi hafıza kuvvetiyle ilgili dersler bu dönemde çocuklara verilmelidir. Tarih coğrafya vb. dersleri de bu dönemde okutulmalıdır.

3. Ders öğretme yöntemi olarak gözlem ve deney metoduna ağırlık vermek gerekmektedir. Bu yöntem ezberciliğin tam zıddıdır (Şanal ve Güçlü, 2016: 245). Ayşe Sıdika Hanım, adı geçen yöntemi şu şekilde açıklamaktadır:

“Çocuğu kitaplarla yormaktan ziyade bizzat hadisatı ve eşyayı müşahede ve mütalâa edip o suretle müstakilen bir şey öğrenebilmek yolunu öğretmektir” (Türk, 2009: 274-275; Ayşe Sıdika, 1313: 82-83).

Mesela Nebatat dersini dershanede, kâğıt üzerinde değil bahçede işlemelidir. Bu şekilde çocuk eğlenerek öğrenir ve öğrendiklerini asla unutmaz.

Ayrıca bu konu ile ilgili olarak şunları söylemekteydi:

“Bir çocuğa evvel emirde ders takrir ettirdikten sonra bizzat dersin mevzuunu ayne'lyâkin bir ilim hâsıl edecek sürede göstermek ve tefsilat-ı lazıme vererekve yine... mevzûattan nazariyatı istihraç etmektir. Mesela hayvanat yahut nebatat yahut hikmet-i tabiye gibi müşahade tecrübe ve tecrübe ile tahsili lazım gelen fenlerden bahis olunuyorsa evvelce ders takriri etmek ve sonra da bizzat hayvanat ve nebatat-ı mezkureyi görmek ve tetkik etmek veyahut zikir olunan hikmet hadisesini tekrar bil-tecrübe müşahade etmekten ibarettir” (Ayşe Sıdika, 1313: 85-87).

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda pedagoji tarihini Tanzimat ile başlatmak gerekir. Konuyla ilgili ilk eserlerde bu dönemden sonra verilmeye başlanmıştır. Usul-ı Cedid'in öncüsü Selim Sabit Efendi dönemin önemli eğitimcisidir. II. Abdülhamid devrinde modern eğitim alanında ciddi gelişmeler olmuş, kurumlar ülke sathına yayılmıştır. Bu dönemde eser neşreden pedagoğlardan bazıları Musa Kazım, Melekzade Fuad, Abdullah Vehbi Bey ve Ayşe Sıdika Hanım'dır.

II. Meşrutiyet devrinde birçok alanda yenilik yapılmaya çalışılmıştır. Eğitim de buna dâhildir. Emrullah Efendi, Nazır olarak maarifin gelişmesi için çok çaba sarf etmiştir. Onun “Tuba Ağacı Nazariyesi” eğitimciler arasında ciddi polemik ve tartışmaya neden olmuş, dönemin gazete ve mecmualarında yürütülen fikir seviyesi yüksek söz konusu tartışmalar düşünce ve maarif tarihi açısından fevkalade önemli olmuştur.

Osmanlı eğitim tarihinde Ayşe Sıdika Hanım'ın özel bir yeri vardır. Ülkenin ilk kadın eğitim bilimcisi olması hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk pedagoji kitabı yazan insan olması önem arz etmektedir. Bir din bilginin kızı olması, Zapyan Kız Lisesi gibi modern bir okulda okuması birden fazla batı diline vakıfıyeti önemli özelliklerdir. Çok renkli fikir ve siyasi hayatı olan Filozof Rıza Tevfik ile evlilik yaşaması da ilginçtir.

Görerek ve yaparak yani Amelî eğitimi savunan Ayşe Sıdika Hanım, kaleme aldığı *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri*'nde bunu anlatmaya çalışmıştır. Ayşe Sıdika Hanım eserinde çeşitli konu başlıkları halinde fikirlerini açıklamıştır. Başlıca başlıklar şunlardır:

Terbiye-i Fikriye, Melekat-ı Akliye, Kuve-i Hafıza, Kuve-i Hayaliye, Kuve-i Hakeme, Terbiye-i Ahlakiye, Cibilyet ve Terbiye, İrade, Vicdan Ahlakı, Mesuliyet, Vezaiif.

Eser incelendiğinde yazarın muallimlere ve muallim yetiştirmeye dair çok kıymetli fikirler verdiği görülür. Bu fikirler amelî yani günümüz tabiriyle uygulamalı eğitim düşüncesi çerçevesinde işlenmiştir. Eser döneminde muallim mekteplerinde okutulan ders kitabı dışında aynı zamanda uzun yıllar genç eğitimcilerin başvurduğu eserlerden biri olma başarısını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Abdullah Vehbi. (1315). *Usûl-i İbtidâi Yahut Muallimlere Rehnüma*, Trabzon: Serasi Matbaası.
- Akagündüz, Ü. (2015). Düşünce Tarihimizin Eğitimci Simalarından Ayşe Sıdika Hanım ve Usûl-ı Talim ve Terbiye Dersleri Adlı Eseri, *Folklor/Edebiyat*, 21, (81), 87-106.
- Akagündüz, S. (2017). Ayşe Sıdika Hanım ve “Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri” Adlı Ders Kitabından Hareketle Dönemin Ahlak Eğitimi Anlayışında Felsefi Yansımalar *VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu*, 525-526.
- Akyüz, Y. (1999). Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı, *Milli Eğitim*, (143), 12-32.
- Akyüz, Y. (2001). İlk Çağdaş Eğitim Bilimcimiz Vizeli Selim Sabit Efendi, *Tarih ve Toplum*, (201), 15-21.
- Akyüz, Y. (1991). Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri, *Tanzimat’ın 150.Yılı Uluslararası Sempozyumu*, 25–27 Aralık 1989, Ankara, 389-401.
- Akyüz, Y. (2000). Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı’da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi, *Tarih ve Toplum*, (195), 31-43.
- Altın, H. (2005). Osmanlı Eğitimcisi Mustafa Sâti Bey ve Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Görüşleri ve Faaliyetleri, *Türk Kültürü*, XLIII, (509–510), 271-287.
- Altın, H. (2008). Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri, *Turkish Studies*, 3 (4), 73-96.
- Altın, H. (2010). II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimize Katkıları, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 151-165.
- Altın, H. (2010). Ziya Gökalp’in Eğitim Tarihimiz Açısından Önemi, *History Studies*, 2 (2), 493-509.
- Altın, H. (2013). Kilisli Rıfat’ın Hocalarından Selim Sabit Efendi ve Meslektaşlarına Öğütleri, *I. Uluslararası Muallim Rıfat Kilis ve Çevresi Sempozyumu*, Kilis, 16-17 Mayıs, 200-214.
- Altın, H. (2013). II. Meşrutiyet Devri Pedagoglarından Sabri Cemil ve Ameli Fenn-i Tedris’i, *Turkish Studies*, 8 (2), 19-35.
- Altın, H. (2014). II. Abdülhamid Devri Pedagojik Eserlerde Eğitimcilerle Yapılan Tavsiyeler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (1) , 239-253.
- Altın, H. (2014). II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve O’nun Eğitim ve Eğitimci Kavramları ve İlgili Düşünceleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIII (55), 219-251.
- Altın, H. (2016). Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (57), 1869-1884.
- Ayşe Sıdika. (1313). *Usul-ı Talim ve Terbiye*, İstanbul: Alim Matbaası.
- Binbaşıoğlu, C. (1982) *Türkiye’de Eğitim Düşünceleri*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık 2005.
- Durakoğlu, S. (2001). *Süleyman Nesib (Süleyman Paşazade Bey)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Halide Edip. (1327). *Talim ve Terbiye*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Kilisli Rıfat (1342). Mektep Hatıraları, *Muallimler Mecmuası*, 3, (30), 1338-1360.
- Koçer, H. A. (1967). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848–1967)*, Ankara: MEB.
- Koçer, H. A. (1970). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: MEB.
- Kurnaz, Ş. (1996). *Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını*, İstanbul: MEB.
- Mahmud Cevad. (2002). *Maârif-i Umumîye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Ankara, MEB.
- Melekzade Fuad. (1315). *Usûl-ı Tedris ve Tederrüs*, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye.
- Muallim Cevdet. (1332). Darulmualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, (32), 175-200.
- Musa Kazım. (1310). *Rehber-i Tedris ve Terbiye*, İstanbul: Kasbar Matbaası.

- Mustafa Satı. (1325). *Fenn-i Terbiye*, İstanbul: İbrahim Hilmi Matbaası.
- Omay, A. (1987). İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu, *Türk Yurdu*, Eylül, 52-57.
- Öztürk, C. (1998). *Dünden Bugüne Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sabri Cemil. (1326). *Amel-i Fenn-i Tedris*, Üsküp: Kosova Matbaası.
- Selim Sabit Efendi. (1290). *Rehnüma-i Muallimin*, İstanbul: Matbaa-yı Osmaniye.
- Süleyman Paşazade Sami. (1328). *İlm-i Terbiye-i Etfal*, Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Şanal M, & Güçlü M. (2005). Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 137-154.
- Şanal M, & Güçlü M. (2016). Türk Eğitim Tarihinin Tozlu Sayfalarına Sıkışıp Kalan Aydın Bir Kadın Eğitimci: Ayşe Sıdika Hanım (1872-1903), Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6 (10), 234-250.
- Tonguç, İ. H. (1946). *İlköğretim Kavramı*, C.1, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuncor, R. (1967). Ayşe Sıdika Eğitim Hareketleri, (148-149), 17.
- Türk, İ. (2009). Osmanlı Devleti’nde öğretim yöntemlerinin Gelişimi, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, (3), 267-291.
- Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

